

Predrag Vranicki

Filozofija historije III.

Golden marketing, Zagreb 2003.

Treći svezak obimnog Vranickijeva pregleda filozofskohistorijske misli posvećen je razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata. Autor smatra da to razdoblje označava početak dubokih transformacija građanskoga svijeta, stoga upravo ono u najvećoj mjeri pogada suvremenog čovjeka. Vranickijev koncept filozofije historije počiva na premisi da se u ljudskoj historiji pojavljuje racionalna svrhovitost, te da postoje opći historijski zakoni. S obzirom da je problematika čovjekove egzistencije i interes za historijske teme izravna posljedica tragičnih zbivanja u 20. st., autor stavlja naglasak upravo na društveni kontekst kakvog poznajemo nakon jedne takve cezure, odnosno tektonskog poremećaja izazvanog Drugim svjetskim ratom. Knjiga je podijeljena na četiri cjeline i korespondira s analizama filozofije historije u četiri duhovno različite sredine i tradicije: anglosaksonskoj, njemačkoj, francuskoj i slavenskoj. Srazmjerno najviše prostora posvećeno je njemačkoj misli: tu ima mjesta za ekstenzivne i studiozne analize Jaspersa, Frankfurtske škole, kao i velikog broja manje poznatih filozofa koji su se bavili upravo ovom tematikom. Dakako, u svim analizama Vranicki insistira na socijalno-kritičkom i marksističkom pristupu (što je ponajbolje vidljivo u tekstu o Blochu), zbog toga što takve interpretacije filozofskog razumijevanja povijesti smatra progresivnima i orijentiranim na kategoriju mogućnosti i »realnog utopizma«. Govoreći o anglosaksonskom pristupu, ističe da je njegov koncept logičko-pozitivističke analize »iskaza« o historiji, unatoč dobrim argumentima, ipak manjkav te nedvojbeno stran našem kulturnom horizontu koji se uvelike formirao pod utjecajem njemačke filozofske tradicije. Kod Francuza prepoznaje i ističe vrijednost Foucaulta ili, primjerice, Maritaina, a u poglavlju o slavenskim pokušajima artikulacije jedne moguće filozofije historije, Vranicki očekivano mnogo prostora posvećuje *Praxisu* i Korčulanskoj školi.

Nemoguće je nabrojati sva ona imena kojima se Vranicki bavi, ili teme što ih usputno dotiče: knjiga i nije mišljena za jednokratno čitanje, već kao enciklopedijsko-kritički priručnik različitih filozofsko-historijskih pristupa kojemu bi se zainteresirani čitatelj s vremena na vrijeme trebao vraćati i nanovo ga

listati ili čitati. Za autora relevantnost ove teme nije upitna jer smatra da je upravo filozofija historije u kontekstu jedne građanske filozofije u 20. st. uspostavila dignitet filozofske misli i poradila na njezinu korespondiranju s vremenom. S obzirom da ona nužno otkriva temporalnu strukturu ljudske egzistencije i dokida historijski determinizam, filozofija historije ne predstavlja samo dijalog s vremenom u kojem nastaje već pledira i za transformaciju svijeta prema modelu »konkretne«, a ne sterilne i akademske, »apstraktne« utopije. Vranicki upravo ovo prepoznaje kao lajtmotiv filozofije *Praxisa*, ne bez ponosa potvrđujući kako su Praxisovci bili doista ravnopravni partneri u svjetskom filozofskom dijalogu. U njihovu djelu on vidi napor za revitalizacijom »filozofske dimenzije« Marxove misli, u kojoj se pronalazi najprimjerenija teorijska osnova i inspiracija za revolucionarno djelovanje. O svemu tome u zadnjih deset godina pisano je mnogo, ali nikad sistematično, objektivno i s uvažavanjem stavova o kojima se piše. Stoga i na ovome mjestu treba odustati od jedne sveobuhvatne procjene takvog realno-utopističkog mišljenja, budući da ono zaslužuje mnogo više od usputne bilješke.

Registriranje različitih filozofijskih koncepcija nadilazi puko nastojanje da se one nabroje i na stanoviti način katalogiziraju. Znanstveno-filozofski zadatak, koji je i temelj Vranickijeva djela, nalazi se u ontološko-historijskom pokušaju da se čovjeka prikaže kao biće povijesti (u krajnjoj liniji, i kao biće prakse), kao subjekta i pokretača povijesnih zbivanja, kao biće smješteno unutar historijske zajednice kojoj se želi pronaći smisao, te shvatiti njezina unutarnja proturječja i njezine borbe. Stoga se ovdje uistinu radi o historijatu filozofskohistorijske misli, a ne tek o problemskom prikazu čovjekova života u svim njegovim mogućim društvenim dimenzijama. No razumijevanje stanja duha određenog razdoblja problematično je iz filozofijske perspektive utoliko što su misli svakog razdoblja ujedno i istine vlastitoga vremena, te je potreban znatan napor ne bi li se one, metodološki gledano, uspješno nadvladale. Vranicki u tome uspijeva iz najmanje dva razloga: prvo, on odustaje od teleologije koja bi zakonu historije pripisivala (i propisivala) određeni krajnji cilj; drugo, u historijskoj strukturi prošlosti Vranicki nužno prepoznaje ona stalna mjesta koja nisu samo dio »našeg filozofskog interesa« već i borba za historijski novo i nedovršeno, nelinearno, te u tom pozitivno-razvojnom smislu – utopijsko.

Unatoč svemu navedenom, vrlo je izvjesno da će ovo djelo biti osuđeno na slabu i nedostatnu stručnu recepciju (da o šire kulturnoj i ne govorimo). Knjiga progovara diskursom kojeg mnogi danas smatraju tek povijesno prevladanim kuriozitetom, te osim toga svojom obimnošću (tri sveska obuhvaćaju čak 1900 stranica velikog formata) odbija filozofijski zainteresirane čitatelje, navikle uglavnom na literaturu u kojoj nema ni spomena o dijalektičkom materijalizmu i problemu ideološke svijesti. To je uistinu neopravdano, jer ova pripovijest o čovjekovoj težnji da shvati svijet kojeg stvara i u kojem sudjeluje, nije zaslužila takvu sudbinu. Ne samo zbog toga što je, kako kaže priređivač, autor na nju utrošio petnaest godina rada i istraživanja već i stoga što iz nje – unatoč svim možebitnim prigovorima – progovara istinski humanizam utemeljen na klasičnom poimanju svijeta u kojem je još vidljivo mjesto slobode, kao i nada u sretniji i čovjeku primjereniji život. Stoga ovaj projekt ne treba promatrati samo kao znanstveno-filozofski zadatak već i kao vjeru u to da je bolji svijet moguć – postmodernom cinizmu usprkos.

Tonči Valentić

**Dragica Vujadinović, Lino Veljak,
Vladimir Goati i Veselin Pavičević
(ur.)**

Između autoritarizma i demokratije

**Srbija, Crna Gora, Hrvatska.
Knjiga II – Civilno društvo i
politička kultura**

CEDET, Beograd 2004.

Nakon prve knjige, koja je predstavila rezultate međunarodnog interdisciplinarnog projekta »Institucionalni okvir, socio-ekonomska transformacija i politička kultura u Srbiji i Crnoj Gori i Hrvatskoj«, a bila je posvećena institucijskom okviru promjena do kojih je došlo tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća, početkom 2004. godine – objavljena je i druga knjiga, posvećena civilnom društvu i političkoj kulturi u dvije susjedne države. Ova druga knjiga još je opsežnija od prve: na 470 stranica nalazi se 27 radova, koje je napisalo ukupno 25 autora (Nenad Di-

mitrijević, Lino Veljak i Srđan Vrcan napisali su svaki po dvije rasprave, dok su Srđan Darmanović i Rade Bojović zajednički napisali rad o nevladinu sektoru u Crnoj Gori.

Knjiga je podijeljena na uvod (koji se sastoji od studije Dragice Vujadinović pod naslovom »Pojam civilnog društva u suvremenom kontekstu«), te sljedećih poglavlja: »Autoritarizam, raspad i rat« (u okviru kojega posebno izdvajamo radove Srđana Vrcana, Šerba Rastodera, Mirka Dorđevića i Olge Popović-Obradović o religiji, crkvama i politici u devedesetim godinama); »Politička kultura« (tu srećemo rasprave Zagorke Golubović i Ivana Šibera); »Politika i civilno društvo« (radovi Vukašina Pavlovića, Lina Veljaka, Vladimira Goati, te Srđana Darmanovića i Rade Bojovića) i »Vladavina prava i civilno društvo« (radovi Vučine Vasovića, Arsena Bačića, Vesne Rakić-Vodinelić, Alana Uzelnca, Zorana Malenice, Vojina Dimitrijevića, Siniše Tatalovića i Nebojše Vučinića).

Briljantna uvodna rasprava glavne voditeljice istraživanja Dragice Vujadinović sastoji se od četiri poglavlja. Prvo je posvećeno pojmovnom određenju civilnog društva (pri čemu autorica uzima u obzir klasične autore kao što su Hegel, Locke, Mill, Tocqueville i Max Weber, ali i suvremene poput npr. Walzera, Cohena, Arata, Bachmuellera, Diamonda, Keanea, Barbera, Putnama, Perez-Diaz, Veljaka, Podunavca, Pavlovića, itd.). Zaključivši da su sve definicije civilnog društva nužno osuđene na relativnost i na podvrgnutost modifikacijama, autorica u drugome poglavlju posvećuje naročitu pažnju suvremenim modifikacijama pojma civilnog društva. Prateći kontekstualnu adaptaciju uporabe tog pojma, ona naglašuje nužnost održavanja neke veze svakog modificiranog značenja s normativnom odredbom civilnog društva, jer ta odredba imade, tvrdi se, opću analitičko-kognitivnu i praktičku dimenziju. Na ovome mjestu moramo uputiti jedan prigovor inače vrsnoj autorici: poput većine filozofa, i Dragica Vujadinović dijeli s pravnicima iluziju glede »normativne dimenzije«. Ako je u pravu norma nužna, to ne bi smjelo značiti da je kruto hipostazirano razlikovanje normativnog od empirijskog i odatle proizlazeća zbrka glede odnosa teorije i prakse nužna kob filozofskog mišljenja (kao da nikada nije bilo Kanta, a o Hegelu – ili, u nas, Kangrgi – da i ne govorimo). Ipak, opisana slabost teorijskog utemeljenja nije spriječila autoricu da u trećem (»Konkretizacija idealno-tipske kategorije civilnog društva«) i četvrtom poglavlju (»Prepreke i perspektive razvoja civilnog društva u Hrvatskoj, Srbiji,